

פרופ' יונתן גרוסמן

המקרים שבעטיים יש להביא עולה ויורד אלא רק על
המקרה הראשון שהוא מזיד:

"והתודה אשר חטא עליה, והביא את אשמו" –
אין הסדר כן, אבל הוא מביא החטאת וסומך
עליה ומתודה, כענין שנאמר להלן 'וסמך אהרן
את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו
את כל עונות בני ישראל' (ט"ז, כא). אבל לא
אמר כאן 'וסמך ידו', בעבור שפירש בכל
החטאות למעלה שהם טעונים סמיכה, וכן
בקרבנות הנדבה. ולא פירש הוידי למעלה
בשאר החטאות. ועל דרך הפשט יראה, שאמר
בכאן 'והתודה' בעבור כי שבועת העדות יביאו
קרבן על זדונה, וכן בשבועת הפקדון הזכיר
'והתודו את חטאתם אשר עשו' (במדבר ה', ז),
אבל בחטאת השגגה לא יזכיר וידי"

(רמב"ן ויקרא ה', ה).

לדעתו, הוידי נצרך דווקא במקרים של מזיד. לכן הוא
נזכר כאן – אגב שבועת העדות – ולכן הוא נזכר גם
בחומש במדבר בהקשר של אשם גזלות שגם הוא קורבן
שבא על מזיד. לפי דבריו עולה שאם מדובר בעבירה
שנעשתה בשגגה, האדם אינו צריך להתוודות, שהרי מה
יש לו לומר ועל מה הוא צריך להתחרט – הדבר הרי
נעשה ללא ידיעתו ובלי כוונתו! לאידך גיסא, אם הוא
מתוודה על עבירת המזיד שעשה, הוא מביע חרטה
כאילו אומר 'חבל שעשיתי זאת', 'לו הייתי חושב
ברצינות על הדבר לא הייתי נכשל בו'. לוידי שכזה יש
כוח להגדיר מחדש את עבירות המזיד כאילו נעשו
בשוגג, ללא ידיעה מקיפה ונוקבת, וכך יכול הקורבן
לכפר על החטא.² זו קריאה אמיצה ביותר, אך היא קשה
בפסוקים. הכתוב מכליל את דין הוידי על כל שלושת
המקרים ולא רק על המקרה הראשון שנעשה במזיד:
"וְהָיָה כִּי יֵאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה", משמע שבכל שלושת
המקרים הקורבן מצריך גם וידי.

מהו אם כן תפקיד הוידי ומדוע הוא נזכר דווקא
בקורבן זה?

33 וידי ואשמה

אם אומנם המכנה המשותף לכל המקרים שבעטיים יש
להביא חטאת עולה ויורד הוא בהיותם עבירות מחדל,
כלומר, בכך שיש להביא קורבן למרות שהאדם לא פעל
שום מעשה איסור, נוכל לבאר את מצוות הוידי
שנזכרת לראשונה בחטאת עולה ויורד:

"וְהָיָה כִּי יֵאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אָשֶׁר
חָטָא עָלָיָה" (ויקרא ה', ה).

לפי חז"ל יש חובת וידי בכל הקרבנות ולא רק בחטאת
עולה ויורד:

"וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין
קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן אין מתכפר
להן בקרבנם עד שיעשו תשובה ויתודו וידי
דברים שנאמר: 'והתודה אשר חטא עליה'"

(רמב"ם, הלכות תשובה, פ"א, הל' א').

לפי פרשנות חז"ל השאלה חזקה שבעתיים: מדוע
התורה דחתה את דין הוידי לחטאת עולה ויורד ולא
הביאה אותו בחטאות הרגילות? מאחר שעולה ויורד
הוא נספח של החטאת, יש מן ההפתעה באזכור הוידי
בנספח ולא בעיקרו של הקורבן.

אלו הטענות שמצוות הוידי נזכרת כאן לראשונה
מפני שבחטאת רגילה באמת אין צורך לומר וידי (למשל
ראב"ע לויקרא ה', ד), זוכים אומנם לתשובה על שאלת
דחיית המצווה לכאן (הרי רק כאן היא רלוונטית), אולם
עליהם לבאר את עצם הדין: מדוע יש להתוודות דווקא
לצד חטאת עולה ויורד ולא להתוודות במקרי החטאת
הרגילים, החמורים יותר?¹

רמב"ן התייחס לעניין זה והציע הצעה מפתיעה למדי –
חובת הוידי הנזכרת כאן לא חלה על כל שלושת

1 הבלטים של המקדש ושל זהירות התורה מכל דבר שנראה כמאגיה.
כך יחזקאל קויפמן הגדיר את המקדש הישראלי כ'מקדש הדממה', ללא
לחשים וללא נוסחאות מאגיות: "שוררת בו דממת קודש. המקדש
הכהני הישראלי הוא מלכות הדממה" (תולדות האמונה, כרך ב, עמ' 476).
ישראל קנוהל פענח תופעה זו כעדות לתפיסה מופשטת של הא-
לוהות: "הדממה מאפיינת את עמידתו של האדם בפני האלוהות
המסתורית והנשגבת השוכנת במקדש הכוהני" (קנוהל, אמונות המקרא,
עמ' 120).

2 זהו הניסוח של מילגרום, ויקרא, חלק א, עמ' 301.

1 ליבי אומר לי שהרחבת דין הוידי לקרבנות כולם קשורה במגמת
חז"ל להעתיק את כובד המשקל בתהליך ההקרבה מאקט ההקרבה
עצמו להתרחשות הנפשית ולתודעת המקריב. הדבר בולט בדברי
הרמב"ם שרצה שגם בזבח שלמים תהיה בחינת 'וידי', ומאחר שאין
שום חטא ועוון, הרמב"ם הציע להחליף זאת בדברי שבח: "כי צד
מתודה? אומר 'חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כן וכך וחזרתי בתשובה
לפניך וזו כפרתי'... ויראה לי שאינו מתודה על השלמים אבל אומר
דברי שבח" (הלכות מעשה הקרבנות, פ"ג הל' טו). כלומר, בכל מקרה יש
מלל שמלווה את הקורבן ומבאר את עניינו. רוח זו אינה עולה
מהמקראות עצמם, שבהם המעשה עצמו מבטא באופן סמלי את
הדיבוב החסר. אדרבה, היו שראו בחוסר המלל את אחד ממאפייניו

מוגדר וברור, אין צורך בדיבור פיו שיקשור עצמו לדבר, שהרי המעשים שאדם עושה קשורים בו בעל כורחו. אולם אם התוצאה אומנם הרסנית אך אין מעשה מוגדר שאפשר להצביע עליו, בא האדם למשכן ובפיו קושר עצמו לפגיעה שנעשתה במשכן. הוא נוטל על עצמו את האשמה ואז הוא יכול לחטא את המזבח ולכפר על חטאו.

"וְהִבִּיא אֶת אֲשָׁמוֹ לָהּ"

הצורך בווידי מוביל אותנו לדיון בשילוב המונח 'אשם' בקורבן עולה ויורד, ומה בינו ובין המונח 'חטא'. דבר זה רלוונטי במיוחד לקורבן שקרוי על שם 'האשם' שעוד נדון בו, אולם גם בחטאת עולה ויורד המילה 'אשם' משובצת באינטנסיביות יתירה: "וְהוּא טָמֵא וְאֲשָׁם"; "וְהוּא יָדַע וְאֲשָׁם"; "וְהָיָה כִּי יֵאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה"; "וְהִבִּיא אֶת אֲשָׁמוֹ לָהּ"; "וְאִם לֹא תִגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שֶׁהָיָה אֶת אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא". כפי שכבר הערתי, שילוב מונח זה הביא חלק מהפרשנים לתהות אם אין לפנינו סוג של קורבן אשם. גם אם אין לראות בחטאת עולה ויורד סוג של אשם, שילוב מונח זה נעשה כאן באינטנסיביות גדולה – יותר מאשר בחטאת הקבועה הרגילה – והוא דורש פשר.

ראשית יש להעיר שהמונח 'אשם' הוא מונח רב משמעי בעברית המקראית.⁵ לעתים הוא מבטא את העונש שעומד לחול על ראש החוטא, ראש האשם, כניסוחו של אבימלך ליצחק: "וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה זֹאת עָשִׂיתָ לָנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אֶחָד הָעָם אֶת אֲשֶׁתְּךָ וְהִבֵּאתָ עָלֵינוּ אֲשָׁם" (בראשית כ"ו, ט);⁶ לעתים הוא מבטא את החטא, ובמיוחד את לקיחת האחריות של האדם על חטא זה, מעין 'תחושות אשמה' של העברית המודרנית, כמו למשל שאומרים אחי יוסף: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבֵל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֲלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֲלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת" (בראשית מ"ב, כא); ולעתים הוא משמש כמעין 'תשלום פיצוי', כמו: "וַיֹּאמְרוּ אִם מְשַׁלְּחִים אֶת אָרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶל תְּשַׁלְּחוּ אֹתוֹ רִיקָם כִּי הֵשֵׁב תְּשִׁיבוּ לוֹ אֲשָׁם אֲזַ תִּרְפְּאוּ וְנִדְעַ לְכֶם לְמָה לֹא תִסּוּר יָדוֹ מִכֶּם. וַיֹּאמְרוּ מַה הָאֲשָׁם אֲשֶׁר נָשִׁיב לוֹ... וְלִקְחֶתֶם אֶת אָרוֹן ה' וְנִתַּתֶּם

ראשית יש לציין שאומנם בספרות ההלכתית יש קשר עמוק בין הווידי לסמיכה ובאותה שעה שהאדם סומך ידיו על הקורבן – הוא גם מתוודה (בבלי יומא דף ל"ו ע"א),³ אבל בהקשרים שונים בתנ"ך (במיוחד בספרים המאוחרים) אנו מוצאים את הווידי גם במנותק מהקורבן (ויקרא כ"ו, מ; דניאל ט', ד; עזרא י', ו; נחמיה ט', ג), ומסתבר שיכול להיות לו תפקיד גם ללא קורבן, כמו הווידי שנוהגים לומר היום, ובמיוחד ביום הכיפורים. בדרך כלל מבינים את השורש של להתוודות כקשור בהודאה (confession), אולם יש מקום להתלבט האם השורש איננו יד"ה בהוראת לזרוק, להשליך, כמו: "וַיִּבְאוּ אֵלָהּ לְהַחְרִיד אֹתָם לַיְדוּת אֶת קַרְנוֹת הַגֹּזִים הַנְּשָׂאִים קֶרֶן אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה לְזֵרוֹתָהּ" (זכריה ב', ד), ובדומה לפועל האכדי *nadû*. היתרון של קריאה זו הוא בפסוק שמתאר את הווידי ביום הכיפורים: "וְסִמְךָ אֶהְרֹן אֶת שְׁתֵּי יָדָיו עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר הַחַי וְהִתְנַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל פְּשָׁעֵיהֶם לְכָל חַטָּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר וְשָׁלַח בְּיַד אִישׁ עֵתִי הַמְּדַבֵּרָה" (ויקרא ט"ז, כא). הפסוק נקרא ביתר קלות אם 'והתודה' = והשליך, שהרי הכהן מתוודה "את כל עונות", ובכך הוא "נותן" אותם על ראש השעיר.

בין אם כך ובין אם כך, במקרה של חטאת עולה ויורד האדם החוטא עצמו הוא המתוודה. אני מדגיש זאת, מפני שהיו חוקרים שהראו שהווידי קיים גם במזרח הקדום (במיוחד אצל בני חת), אולם במקרים רבים הכהן הוא שהיה מתוודה עבור החוטא.⁴ בתורה, החוטא עצמו הוא המתוודה, וכפי שמיד אציע – הדבר קשור בטבורו בתפקיד שיש לווידי זה.

אכן, יש בווידי בקשת סליחה ולקיחת אחריות, ומבחינה זו היה מתאים למצוא את הווידי בכל קורבן חובה שבא על חטא, אולם יש צורך מיוחד בווידי בקורבן שבא על עבירות מחדל. בקורבן חובה רגיל אפשר להצביע על חטאו של האדם האשם ולומר לו "כך וכך עשית ועל כן אתה מחויב להביא קורבן זה". אבל במקרים של חטאת עולה ויורד האדם שבא למשכן אומר בעצם – "באתי כי לא עשיתי מאומה". במקרה כזה יש צורך בווידי שבו האדם יגדיר את מחדלו כחטא; בווידי זה האדם לוקח על עצמו את האחריות על התוצאה שהתרחשה עקב מחדלו, גם אם הוא לא עשה כל מעשה אסור. כלומר, כאשר האדם עבר על לא תעשה

5 מילגרום הקדיש ספר שלם לקרבן אשם ובפרק הראשון שם הוא בוחן סוגיה זו באופן רחב (J. Milgrom, *Cult and Conscience: The Asham and the Priestly Doctrine of Repentance*, Leiden 1976).

6 השוו גם: תהלים ל"ד, כא-כב; ואולי גם: ירמיהו נ"א, ה; תהלים ס"ח, כב.

3 אחרונים נחלקים אם הווידי נאמר ממש בזמן שידיו על ראש קורבנו (ר"י קמחי, בספרו **עבודת ישראל**) או שהווידי אומנם נאמר לצד הסמיכה אך לא כשידיו ממש על הקורבן, "אלא עומד באימה כעבדא קמי מריה וידיו כפופות וקומתו כפופה ומתוודה" (אנציקלופדיה תלמודית, "ודוי", כח יא, עמ' תכ). קישור הווידי לפעולת הסמיכה נתפס כדבר מהותי עד לכדי ההתלבטות בדינו של אדם אשר התוודה שלא בשעת הסמיכה – האם צריך לחזור ולהתוודות (מעשה הקרבנות, עמ' לו).

4 מילגרום, **ויקרא**, חלק א, עמ' 302.

אשם משום שלא פעל כפי שנדרש ממנו, ועל כן הוא מביא קורבן לה' שמייצג את תחושת האשמה שלו על כך שהוא חָטָא. ה' הוא שיקבל את תחושת האשמה שלו וכפר עליו. לשון אחר, בעולה ויורד לשון 'אשמה' משולבת יותר מאשר בשאר החטאות, מפני שבחטאת רגילה האדם אומנם מרגיש אשם אך תחושתו נספחת צדדית לכשל המרכזי שלו – עצם חטאו שמחייב אותו בחיטוי המשכן. בעולה ויורד, המעשה כשלעצמו חיוור, וכהשלמה לכך, מתמקד הכתוב בתחושת האשמה של האדם, והיא זו שעומדת במוקד. לחוטא עצמו יש כוח לחייב את עצמו – בשל אשמתו שמובילה לווידויו. דיון זה נושק כמובן לדיון העקרוני יותר בהגדרת קורבן אשם, ושם נפתח עוד כיוון זה.

בשיעורנו הבא נבחן את אפשרות הבאת חטאת העוף, למי שידו אינה יכולה להשיג כבשה.

 • כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן
 • עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח
 • *****
 • בית המדרש הוירטואלי
 • מיסודו של
 • The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
 • האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>
 • האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
 • משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 • דוא"ל: office@etzion.org.il

אתו אֶל הָעֵגְלָה וְאֵת כָּלִי הַזֶּהב אֲשֶׁר הִשְׁבַּתְּם לוֹ אֲשֶׁם תִּשְׁמִימוּ בְּאַרְגָּז מִצְדוֹ וְשִׁלַּחְתֶּם אֹתוֹ וְהִלַּךְ" (שמ"א ו', ג-ח).

לפיכך ההבנה של ביטויי 'האשם' בפרשיות הקורבנות מאתגרת ומורכבת ולא לכל האזכורים משמעות זהה. ההתלבטות מה בין 'חטא' ל'אשם' משתקפת היטב בתרגום אונקלוס לפרשתנו. בולט הדבר בפסוק ה: "וְהָיָה כִּי יֵאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלָיָה". אונקלוס תירגם את שני המנוחים באותו האופן ולא הבדיל ביניהם: "ויהי ארי יחוב לחדא מאלין ויודי די חב עלה" (ובדומה גם המיוחס ליונתן). דבר דומה מתרחש בתרגום פסוק ז: "וְהִבִּיא אֶת אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא", שגם בו בחר אונקלוס מונח זהה לאשם ולחטא: "וייתי ית חובתיה די חב".

אף שההבחנה המדויקת בין שני מינוחים אלו חמקמקה, יש שני כיוונים שברצוני להתעכב אליהם. מדרך הטבע רוב הדיונים שהוקדשו לשאלה זו נעשו סביב היחס בין קורבן אשם לקורבן חטאת. כעת אני מעוניין בהיבט הסמנטי של שאלה זו. לפני כתשעים שנה הציע שוץ שבסיס ההבחנה בין קורבן אשם לקורבן חטאת הוא שקורבן אשם בא על חטאים שנעשו מול האל עצמו או חילול שמו תוך פגיעה ישירה בקודש, בניגוד לחטאת שבאה על הפרת חוק רגילה.⁷ עוד נדון בהרחבה באופיו של האשם ובמקרים שבהם יש להביאו, אך יש בעמדה של שוץ – לפחות מהבחינה הלשונית – בכדי להשפיע גם על דיוננו בחטאת עולה ויורד. אם נאמץ את דבריו, יובן מדוע במקרים אלו התורה משלבת במיוחד את ביטויי האשמה. זה הרי בסיס ההצדקה לדרישה להביא קורבן: אף שמדובר באי עשייה, שבדרך כלל לא דורשת ענישה או כפרה, במקרים אלו יש 'אשמה' – הקודש עצמו מחולל, שמו של ה' מחולל. מאחר שאלו מקרים שיש בהם 'אשם', יש להביא בעטיים חטאת, גם אם לא עשה האדם מעשה איסור בידו.

אולם, ברצוני להצביע על כיוון אחר שנובע ישירות מהדיון שהיה עד כה. הכתוב קושר בין 'האשמה' לבין חובת הווידוי: "וְהָיָה כִּי יֵאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלָיָה" (ה', ה). אכן הדברים קשורים: החוטא מתוודה בגלל תחושתו שהוא אשם. תרומת הבלטת האשמה בקורבן זה היא להבהיר את המצב הנפשי של החוטא – הוא מרגיש אשם ועל כן הוא מביא את הקורבן. לעתים הוא 'אשם' מפני שפעל בניגוד לחוק (מקרי החטאת הרגילים), ולעתים – כפי שעולה אצלנו – הוא זה שמגדיר את עצמו כאשם בווידויו. יושם לב לשיבוץ המונח בתיאור הבאת הקורבן: "וְהִבִּיא אֶת אֲשָׁמוֹ לְה' עַל חָטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא" (ה', ו). האדם מרגיש

D. Schötz, *Schuld und Sündopfer im Alten Testament*, Breslau 1930, pp. 32-34